

УДК371:343.85

ПРИЧИНИ ПОЯВИ НЕПОВНИХ СІМЕЙ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Лакуста Тетяна Дмитрівна,
м.Чернівці

Особливості розвитку сучасного суспільства відображаються на функціонуванні сімей різного типу. У статті аналізуються причини виникнення неповних сімей. До основних належать: смерть одного з подружжя, розлучення, позашлюбна народжуваність та масовий виїзд одного з членів сім'ї за кордон.

Ключові слова: сім'я, неповна сім'я, розлучення, позашлюбна народжуваність.

Постановка проблеми. Сім'я – найменша складова демократії у суспільстві. Всі людські проблеми починаються і закінчуються у сім'ї. Саме в сім'ї формуються життєві та людські цінності, ставлення до себе й до інших, формується успішність або неблагополуччя у дорослому житті. Отже сім'я – це підґрунтя будь-якої особистості.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, яке зараз перебуває у соціально-економічній та політичній кризі, загострилися проблеми різного типу сімей (неблагополучні, багатодітні, неповні, сім'ї, у яких виховується дитина-інвалід та інші).

Макаренко А.С. назвав сім'ї, у яких немає одного з батьків «кособоками». Сьогодні ми називаємо ці сім'ї неповними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика увага до проблем неповної сім'ї, наслідків розлучення, окремих аспектів виховання дітей з розлучених сімей спостерігається ще з початку 70-х років минулого століття. Окремі питання виховання дітей з неповних сімей розкриті у працях педагогів, психологів, юристів України та колишнього СРСР – А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, О. Богданової, В. Бондаревської, С. Максименка та інших [3].

Питання життєдіяльності розлученої сім'ї розглянуті в працях педагогів і психологів. Так, Г. Філанов розкриває об'єктивні

і суб'єктивні передумови деформації процесу виховання в неповних сім'ях. У дослідженні В. Костіва показано негативний вплив неповної сім'ї на моральне виховання підлітків[4]. Т. Лютова відмічає дефіцит спілкування дорослих з дітьми із неповних сімей. Проблеми впливу розпаду сім'ї на дітей дошкільного віку висвітлює Т.Гаврилова. Атмосферу неповної сім'ї, її виховну неповноцінність розкриває Т.Титаренко [5]. Мотиви та причини розлучень аналізують А. Волкова, Г. Навайтіс, Д. Чегет, О. Максимович, З. Макарова [3].

Значний внесок у вивчення неповних сімей зробили дослідження А. Дмитренка, Т. Рєпної та ін.

Мета статті – проаналізувати основні причини виникнення неповних сімей. В процесі реалізації висунутої мети, необхідно визначити поняття та особливості неповної сім'ї, дослідити мотиви їх утворення та можливості функціонування.

Виклад основного матеріалу. Під неповною сім'єю розуміють:

1) сім'ю, яка характеризується специфічною формою інститування, порушенням внутрішньої структури і деформацією подружніх і батьківських стосунків;

2) категорії сімей, в яких дитина до 16 років проживає з одним із батьків, що несе за неї повну відповідальність. Нерідко в таких сім'ях декілька дітей [5; 135].

Особливостями неповної сім'ї є наступні:

- утруднено економічну підтримку неповнолітніх членів сімей, бо така сім'я найчастіше є малозабезпеченою;
- порушено процес соціалізації дитини, тобто її входження в соціальне середовище, пристосування до неї, засвоєння соціальних ролей і функцій внаслідок відсутності повноцінного суб'єкта сімейного виховання;
- порушено формування психологічної статі дитини, утрудне-

ним є розвиток уявленнь про культуру спілкування між статями і ознайомлення дитини із соціальними ролями чоловіка (жінки), батька (матері); порушено право дитини на виховання і розвиток у сім'ї;

- порушено можливості моральної регламентації поведінки членів сім'ї у різних сферах життєдіяльності;
- у дитини утруднено формування почуття безпеки в сім'ї, порушена потреба у визначенні однолітками;
- емоційна нестабільність у сім'ї, невпевненість батьків у своєму соціальному статусі, почуття образи батьків за свою дитину [4; 12].

Виникненню неповних сімей сприяє багато факторів, які С. Ковальов поділяє за такою полярністю: зовнішні – внутрішні; об'єктивні – суб'єктивні.

До зовнішніх об'єктивних факторів відносять стабільність суспільства та сім'ї, в якому вона проживає. До них варто віднести економічні, житлові умови, соціальний захист. Гостро постає проблема житла, оскільки далеко не кожна сім'я спроможна придбати окреме житло за повну його вартість. Зовнішні суб'єктивні фактори стабільності сім'ї відображені у правових культурних нормах, національних традиціях. Усі негаразди матеріально-побутового, соціально-економічного характеру негативно позначаються на мікрокліматі сім'ї та дестабілізують шлюбно-сімейні відносини [2; 50].

Однією з причин виникнення неповних сімей є високий процент розлучень. За статистичними даними в Україні розпадається кожний другий-третій шлюб. Майже 40% розлучень припадає на перших чотири роки подружнього життя.

Вивчаючи причини розлучень, фахівці не можуть віднайти однозначної відповіді на питання, чому люди, котрі раніше вирішили жити разом, тепер не хочуть бути поряд і розлучаються. За даними соціального обстеження, проведеного Всеросійським центром вивчення громадської думки, на питання: «В чому причини розлучень?», було отримано такі відповіді:

Матеріальні, побутові проблеми	55%
Пияцтво одного із членів подружжя	39%
Послаблення цінності сім'ї для сучасного покоління	27%
Подружня зрада	19%
Психологічна несумісність	17%
Монотонність подружнього життя	12%
Нове кохання	11%
Відсутність дітей	7%
Інше	8%

Як бачимо, матеріальні та побутові проблеми поставлені на перше місце серед тих, які є джерелом кризових ситуацій родини [3; 143].

До найбільш поширених мотивів розлучень вчені соціологи відносять: хворобу одного з подружжя; відсутність дітей з різних причин; несумісність характерів; позбавлення волі більш ніж на три роки; різні віросповідання; зраду та наявність іншої сім'ї; жорстокість, фізичні образи; легковажний вступ до шлюбу; низький рівень культури спілкування; дисгармонія інтересів; егоїзм, індивідуалізм, грубість та черствість, відсутність високих ідеалів, нетерпимість тощо. Безперечно, усе це недоліки загальної системи виховання людини, які, в свою чергу, зумовлені низьким рівнем життя усього народу та сім'ї зокрема.

Три чверті молодих сімей конфліктують, оскільки відчувають постійний страх за долю сім'ї, її міцність, стабільність, умови виховання дітей, перспективи. Багато розлучень спричиняються матеріальними труднощами, майже 35% шлюбів розпадається через проживання разом з батьками чоловіка або дружини. Зрозуміло, що є й інші, суб'єктивні причини розлучень – зловживання алкоголем, аморальний спосіб життя одного чи обох членів шлюбної пари [3; 13].

На думку таллінських учених А. Келар і І. Еббер, сучасні шлюби, які базуються на почутті любові, дружби, симпатії, не є такими стійкими, як шлюби за розрахунком, які більше реєструвалися в минулому. Звичайно, це визначається не тільки змінами в мотивах вступу до шлюбу, але і такими глобальними суспільними процесами як урбанізація, міграція, емансипація жінки, матеріальні та житлові проблеми які, у свою чергу, впливають на орієн-

тацію, мотив і мету вступу людей у шлюб [1; 42].

Серед причин виникнення неповних сімей значне місце займає позашлюбна народжуваність. Кількість позашлюбних дітей, на превеликий жаль, збільшується. Позашлюбна народжуваність стимулюється достатньою кількістю неодружених чоловіків. Свідома жінка, втративши надію створити нормальну сім'ю, свідомо вирішують народити дитину поза шлюбом. Позашлюбній народжуваності сприяють також інтимні зв'язки молоді.

Югославський вчений, спеціаліст по соціології сім'ї та сімейному праву, М.Босанац у праці "Внебрачная семья" аналізує причини виникнення таких шлюбів, наголошує на дискримінації дітей, народжених поза шлюбом. Серед сукупності факторів позашлюбної народжуваності М.Босанац розглядає "терпимість суспільства до безвідповідальності батьків".

Позашлюбні союзи ніколи не були рідкістю. Вони зумовлені і рядом біосоціальних факторів. Серед них такі важливі як диспропорція статей, міграція населення, неможливість шлюбного об'єднання, соціальні відхилення. Скільки б не боролися право і мораль проти позашлюбних ставешких контактів, люди, підкорячись біологічним і соціальним потребам, все-таки вступають у вільні статеві стосунки. Позашлюбні союзи можна класифікувати за різними критеріями і ознаками. Перш за все важливо чи є від таких зв'язків діти. Розглядати позашлюбну народжуваність можна з точки зору вікової та соціальної структури позашлюбних матерів, їх освіти, етнічної приналежності та чисельності дітей.

Відповідно до вікової структури значна кількість позашлюбних дітей народжується малолітніми матерями починаючи з 15 років і навіть менше. Соціальна структура показує з якого середовища походять позашлюбні матері, в яких умовах вони живуть. Дані про професію позашлюбних матерів, про їх належність до певної соціальної групи постійно змінюються, відображаючи зміни в суспільстві. Серед позашлюбних матерів багато некваліфікованих робітниць, тих, що знаходяться на утриманні батьків. Більшість позашлюбних матерів закінчують школу. Їх кількість серед студентів ВУЗів і тих, що мають закінчену вищу освіту незначна [1; 85].

Сьогодні у нашій країні 13% дітей народжують матері, які не перебувають в зареєстрованому шлюбі. Позашлюбне материнство в Україні досить поширене. Як свідчить обстеження, проведене в 2004 році, ставлення населення до рішення жінки народити дитину без встановлення при цьому міцних, постійних стосунків з чоловіком є досить ліберальним: третина опитаних схвалюють таку можливість; 2,5% вважають, що це залежить від обставин, і 32% висловили своє відверто негативне ставлення [5; 24].

Відбулася невинуватна заміна моделі етико-психологічної підготовки молоді до шлюбно-сімейних стосунків, що створювалася багатовіковим досвідом народу (ініціація, вулиця, досвітки, вечорниці), реаліями шлюбу та сексуального життя.

Сумним явищем є смерть одного з батьків. В такій ситуації доцільною є народна мудрість: "Про мертвих говорять лише добре". Дорослі члени сім'ї розповідають дитині про померлого з батьків все краще з його життя, інколи навіть ідеалізуючи його. Наприклад, батько помер, дитина його не пам'ятає, але вона гордиться ним як найкращою людиною в світі. В таких випадках зберігаються взаємостосунки між усіма членами сім'ї, тому що бабуся, дідусь, тітки, двоюрідні брати та сестри по батьківській лінії залишаються частиною сімейного кола. Родинні зв'язки таких сімей не порушуються, як це часто буває при розлученні. Сімейні стосунки з родичами і батьками будуть продовжуватися і тоді, коли овдовівший батько чи мати одружаться вдруге, оскільки суспільна думка не засуджує повторного шлюбу в таких випадках. В такій сім'ї частіше не виникають проблеми, які негативно впливають і порушують розвиток дитини. Спокійна атмосфера нової сім'ї створює сприятливі умови для отримання правдивої інформації.

На сьогоднішній день зустрічаються поодинокі випадки, коли самотні люди, частіше жінки, які спроможні матеріально забезпечити і виховати дитину, всиновлюють або опікуються дитиною з притулку, формуючи таким чином неповну сім'ю.

Актуальною для сьогодення є сім'я, в якій життя кожного з

подружжя тривалий час проходить окремо. Розвиток ринкових відносин в Україні, відносна відкритість кордонів та зняття обмежень щодо закордонних поїздок громадян зумовили активізацію міждержавних переміщень населення, зокрема, працездатного віку. Це явище викликано ще й помітним зниженням рівня доходів значної частини населення, і є вимушеним кроком у пошуках добре оплачуваної роботи за кордоном. Чимало українських громадян виїжджає на заробітки за кордон. Так, за даними Державного комітету статистики України, сьогодні за кордоном працюють близько 5 млн. українських громадян, що становить 18,3% працездатного населення України [5;12]. Діти з таких сімей часто залишаються без належного догляду та піклування, виховуються лише одним з батьків, або іншими родичами (бабусями, тітками) і постійно чи періодично проживають в умовах неповної сім'ї. В науково-педагогічній літературі такі сім'ї називають дистантними – у яких життя кожного з подружжя через специфіку професії проходить на відстані одне від одного.

Незалежно від причин утворення неповної сім'ї кожен у ній заслуговує чуйного ставлення з боку громадськості. Не випадково у всіх народів склалися своєрідні захисні механізми. В ряді

країн Сходу старший брат померлого одружується з вдовою. В Америці після смерті батька його роль на себе бере старша дитина, незалежно від статі, оскільки пригнічена мама неспроможна виконувати функції глави сім'ї. В Україні приходять на допомогу найближчі родичі, друзі. Вчені виділяють після втрати чоловіка (дружини) комплекс важких фізичних, емоційних, інтелектуальних станів. Для їх полегшення, відновлення сім'ї після перенесених криз (смерть, розлучення) вкрай важливі моральна підтримка, спілкування з родичами і друзями, висока самооцінка, прихильність до духовних цінностей.

Висновки. Підсумовуючи викладене, потрібно вказати на велику кількість і різноманітність факторів і передумов появи і постійного збільшення кількості неповних сімей в українському суспільстві. Серед основних виділяємо смерть одного з подружжя, розлучення, позашлюбну народжуваність та масовий виїзд на заробітки одного з годувальників.

Перспективи подальших досліджень. Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми неповної сім'ї в сучасному суспільстві. Детальнішого вивчення потребують особливості виховання дітей в таких сім'ях та їх статево рольова соціалізація.

Література та джерела

1. Босанац М. Внебрачная семья / Милан Босанац. – М.: Прогресс, 1981. – 207 с.
2. Волков А.Г. Семья – объект демографии / А.Волков. – М.:Мысль,1986. – 271 с.
3. Гольцова Н.В. Педагогическая социология: Учебное пособие для вузов./ Н.Гольцова. – М.: Академический Проект, 2006. – 224 с.
4. Ковальчук Л. Вплив структурної неповноти сім'ї на розвиток і поведінку особи / Л.Ковальчук, В.Костів, О.Максимович // Родинні взаємини і проблеми виховання дітей. – Івано-Франківськ, 1995. – С.11-14
5. Максимович О.М. Особливості виховання дітей із розлучених сімей: Навчально-методичний посібник / О.Максимович, В.Постовий. – К.: ДЦССМ, 2004. – 140с.

Особенности развития современного общества отражаются на функционировании семей различного типа. В статье анализируются причины возникновения неполных семей. К основным относятся: смерть одного из супругов, развод, внебрачная рождаемость и массовый выезд одного из членов семьи за границу.

Ключевые слова: семья, неполная семья, развод, внебрачная рождаемость.

Features of contemporary society are reflected in the functioning of families of different types. The author of the article analyzes the causes of broken families: death of a spouse, divorce, extramarital births and a massive exodus of family members abroad.

Keywords: family, incomplete family, divorce, extramarital births.